

Ráduly János

Cselédlánynak nem süt a Nap (I.)*A kibédi szolgálóleányok életéből***Bevezető sorok**

1987-ben jelent meg a *Mikor a szolgának telik esztendeje* könyvem, amelyben a kibédi gazdai szolgák egykori életét kívántam bemutatni (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest). Vázolni próbáltam: „hogyan érezte magát a cselédsorsot vállaló, birtok nélküli vagy kevés birtokkal rendelkező parasztság abban a társadalomban, amelyben élt, s amelyben jövőkutató szeme alig látott felemelkedési lehetőséget.” A „feldolgozásom” módszerbeli oldalát megütközéssel fogadták az épp akkoriban szervezkedő kommunikációs antropológusok tagjai. Csak az általuk elképzelt kutatási módszernek tulajdonítottak jelentőséget. Kizárólagosságukat Gáll Ernő, Nagy Olga és mások elutasították, magam pedig „inkább a tudományok ölelkészésének fontosságát” hangsúlyoztam.

Közel harminc év múlva Voigt Vilmos szentelt tanulmányt a témának. *Régi vagy új folklórisztika kell-e nekünk?* írásában leszögezte, hogy „le akarták cserélni a magyar néprajzot a kulturális antropológiára (Egyelőre sikertelenül)... több, a mai és mindennapi élettel foglalkozó saját kiadványt tettek közzé, »áttörést« azonban nem értek el” (*Erdélyi Múzeum*. LXXVI. kötet. 2014. 2. füzet. Kolozsvár. 6-7.).

Nos, a szolgák kötet megjelenése után magam az egykori cselédlányok életének tanulmányozásához kezdtem. Fittyet hányva a vitákra, négy hónap alatt (1987 november — 1988 február) magnószalagon rögzítettem tizenkét szolgálóleány vallomását. A szövegeket le is másoltam a magnóról, máig egy részük megsemmisült volna. Az egyik legterjedelmesebb vallomást közöltem is a sajtóban. A *Korunk* folyóiratban látott napvilágot a következő címmel: Ráduly János — Orbán Erzsébet (így!): „*A cselédkönyvembe minden belé van írva...*” Szemléltető anyagként a *Szolgálati (Cseléd) Könyv* fénymásolatát is be tudtam mutatni (*Korunk*. Harmadik folyam IV/8. 1993. augusztus. 31-42. old.).

Miként dolgoztam/dolgozom föl a nyert szövegeket? Nyilván, a vallomástevőket *beszéltettem*, viszont elhanyagolhatónak minősítettem a saját kérdéseimet. Egyik fő elvem: fényleni az adatközlőknek, a vallomástevőknek kell, nem a kérdezőnek. Hagytam tehát a „riportalanyt”, hogy beszéljen, meséljen, még a témától való elkanyarodásait is megőriztem. Ezt a *zavartalanságot* az adatközlők szép beszédükkel hálálták meg.

A szövegek elején az adatszolgáltatók neve áll, utána „adom” életkorukat: hány éves volt beszélgetésünk napján/napjain? A cím a szöveg egyik kiemelt mondata, idézőjel jelzi, hogy nem a gyűjtő fabrikációja. A vallomás végi dátum a magnózás napját/napjait jelöli.

A már emlegetett szolgás könyvemben utaltam arra, hogy „Bizonyos mértékű nyelvi következetlenségre is fölfigyelhet az olvasó: vót — volt, osztán — aztán stb.” Ezeket most egységesítettem, az érvényben levő helyesírási normákhoz igazítottam. Az iskolázás általánossá válása, a rádió-tévé, a számítógép használata, az internet „belépése” stb. tökéletesen meggyorsította a tájnyelvi állapot bomlását. Újabban a csíkszeredai Székelyföld folyóirat is a megváltozott körülményekhez igazodva közli az interjúkat, a beszélgetések zömét.

Ráduly János

„Elvittek tizenkét éves koromban szolgálni”

1917-ben meghalt édesapám. Szeptemberben halt meg, tudom, hogy ellopták a diót, amíg a temetés volt, hát azalatt a diót leverték, s a kertből elvitték. Ott-honról. Akkor nyolcan voltunk testvérek, négy leány volt s négy fiú. Ebből már csak ketten vagyunk Sárival. A többi mind meghalt. Elek a háborúban kapott valami betegséget, a másik testvéremnek, Mihálynak elfagyott a két lába, úgy halt meg. A másik két fiú is meghalt, a fiúk mind meghaltak.

Édesapámék gazdálkodtak, ugye, volt a sok kapálás, aratás, volt ló, volt egy fejős tehenünk is, minden volt, amíg apám élt. Aztán hogy meghalt, a lovakat eladtuk. Édesanyám rendezte a gazdaságot, de úgy volt, tudja, hogy a földeknek egy részét eladta, mert apám hét évig beteg volt, sokba került a kezelés. A birtokok nagy része így elment. Ugye, ezt ő tudja jól (a férjére mutat), mert ő járt sokat nálunk azelőtt. Elment a sok föld, s mi maradtunk a semmivel.

Aztán engemet elvittek tizenkét éves koromban szolgálni Vásárhelyre. Kijáratam a negyedik osztályt, utána már mentem is el. A vén Berecki, aki meglőtte a keresztleányát, ő vitt el engemet szolgálni. Ő szerezte a helyet nekem. S akkor, mikor nem sok időre reá édesanyám bejött, hát én egyet sírtam. Azt mondta:

— Többet nem jövök hozzád, ha te örökké sírsz.

Én sírtam, mert rosszul esett, ugye, otthonról elmentem, s csak tizenkét éves voltam.

Vásárhelyen a gazdám a cukorgyárosnak volt a testvére, s járt dolgozni, de az asszony nem járt, ő otthon volt. Itt reggel felkeltem hat órakor, legkésőbb fél hétkor, s leghamarabb elrendeztem magamat. Aztán az volt a teendő, hogy a konyhámot rendbe tegyem. Azután a szobákat takarítottam. Később már szinte mindent én csináltam. A főzést, azt a nagysága csinálta, s én segítettem, ami szükség volt. Itt gyermek nem volt, kicsi gyermek, csak egy nagyfiú volt, az a katonaságnál dolgozott. S volt egy leány, de az csak nevelt leányuk volt nekik. Ma-

rószódát ivott. Amikor én ott voltam, akkor meg is halt. Tizennyolc éves leány volt. Úgy volt, hogy férjhez megy egy főhadnagyhoz vagy kapitányhoz, aki a katonaságnál szolgált. Ott meglőtték, beteg lett, ezt megírták a leálynak, hát az rögtön a marószódát megitta. Közben a fiú jobban lett, még koszorút küldött, mikor a leány meg volt halva.

A fizetésem, az kezdetben 2,5 korona volt. De aztán lett több. A pénzt, amit összegyűjtöttem, azt édesanyámnak adtam, mert édesanyám azt mondta, hogy ő vesz nekem mindent, ő szó és szóttet nekem. Amit tud, azt megszövi, amit nem, azt más szövi meg. Ugye, minden nagy leálynak kellett a szóttes, s így a pénzeket haza adtam. Hát szótt is édesanyám, de mikor aztán én nagyobb lettem, akkor szóttam én. Ezért a pénzem hazakerült.

Aztán egy esztendő múlva innen Vásárhelyről hazajöttem. Vágytam haza. Azután mentem Kolozsvárra. Előbb itthon segítettem édesanyámnak, s akkor elmentem Kolozsvárra. Oda a többi leányokkal mentem, a kibédiekkel. Éppen november elsejére mentem, a nagyobbik testvérem már ott volt. Elmentem hozzá, azt kérdezte:

— Most hol kapsz te helyet?

Azt is mondta, nála nem lehetek, mert olyan az ő asszonya, hogy nem engedi meg, hogy nála lakjam. De egy másik leány hamar szerzett nekem helyet, elvitt egy nagysághoz, a nagysága jól fogadott. Csak azt mondta a gazda, mondta a feleségének:

— Te — azt mondja —, nekünk kicsi ez a leány. Ez kicsi.

S azt felelte az asszony:

— Nem baj, mert én betanítom mindenre.

Így felvettek. Én a konyhában háltam, gazdámék pedig a szobában. Régi ágy volt kitéve a konyhára, s azon aludtam. A szobában már volt szelton is.

A családban volt a nagysága, volt az úr és még két gyerek. Két cselédleányt fogadtak meg egyszerre a gazdámék. Ez a Róza, Réti Lázárné volt a társam. Őt fogadták a gyerekek mellé. Engemet pedig, hogy nagyobb voltam, hát mondta asszonyom, hogy ő betanít mindenre. Nekem leginkább takarítanom kellett. A nagysága nem járt dolgozni sehova se, csak a gazda, ő orvos volt, a Mikó utcában laktunk. Éppen a kórházzal szemben.

Na de Róza, ez a Réti Lázárné még haragudott is reám, mert asszonyom a gyerekeket többször reám bízta. Mondta nekem:

— Amelyik pohárból a gyerekek isznak, hát abból senki más ne merjen inni. Csak a gyermekek, idegen senki se.

Rózának rosszul esett, hogy a gyermekekkel is inkább én foglalkoztam. Az ő fizetése hétszáz lej volt, nekem pedig ezerkétszáz.

Itt reggel hatkor keltem fel. Mert az úrnak már kellett a kávé, s akkor ő mindjárt ment el otthonról. Utána én rendbe raktam magamat, s a gyermekeket is rendeztem. Azok még kicsi gyermekek voltak, nem jártak iskolába. Aztán hogy a nagysága is felkelt, hát utána én takarítottam. Vikszelni (kifényesíteni) kellett. Vikszelni szerettem nagyon, mert azt mondta örökké asszonyom, hogy:

— Na — azt mondja —, az én leányomnak jó kedve van, mert énekel.

Hát énekeltem örökké. Szerettem az éneket. Énekeltem s úgy vikszeltem. Egyszer megjártam véle, a nagyságával. Előttem soha nem zártak el semmit. Cukor volt, kockacukor, s elvettem egy darab kockacukrot. Éppen jött bé asszonyom. S ahogy jött bé, hát a cukrot beléeresztettem a keblembe. Ott lecsúszott, lement. Leesett. Úgy megszégyelltem magamat. Akkor nem szólt egy szót sem asszonyom. Csak később, mikor kimentem az udvarra. Akkor mondta:

— Mondja, Lidi, hát felszólítottam-e magát, hogy ebből vagy abból ne vegyen? Ugye, sohasem.

— Hát én azt nem mondhatom, hogy egyszer is zárva lett volna valami előlem. Semmit sem zártak előlem.

Itt a nagyságám nem főzött, hanem volt egy szakácsné, s ő főzött. Ő bejárt s főzött. A nagysága inkább a gyermekekkel foglalkozott, s magát cicomázta. A gazdám, ugye, reggel ment el, a nagysága maradt otthon, a szakácsné főzött, én a szobákat rendeztem, a négy szobát. Mert volt már nekik külön gyerekszobájuk is. Úgy, hogy volt munka bőven. Mert, ugye, vikszelni kellett mindenhol, nem volt szabad egy pecsét legyen a parketten. Arra nem igen volt időm, hogy még a konyhán is segítsek. Nem volt időm arra. Hát ugye, a szobákban a bútorokat is le kellett törölni, portalanítani. Az is az én munkám volt.

Itt szabad időm egy héten kétszer volt. Csütörtökön s vasárnap. Vasárnap mehettem többet is. Elmehettem egészen kilenc óráig. Ahogy szürkülődött, én már mentem haza. Ugye, nekem eleinte sem udvarlóm nem volt, senki, hát én mentem haza.

Édesanyám egyszer volt Kolozsvárt. Egyszer volt, amikor lett volna kérőm. Egy vasutas. Akkor édesanyám kijött, s azt mondta.

— Na, hogyha idegenbe mész férjhez, még annyit sem adok neked, amire a talpad letegyed.

Ez a kérőm kolozsvári volt. A nagyságám nem is tudta, hogy én beszéltem a fiúval, mert a fiú hozzánk sohasem jött be. Nem engedtem, hogy oda jöjjön. Nem is tartott sokáig az egész udvarlás. Egy vasárnap vett nekem virágot, szegfűket, hát én mentem az egyik utcán fel, s ő jött szembe velem. Szembenéztünk. S hogy szembe néztünk, hát én megfordultam, hátat fordítottam neki, s így félbe maradt az udvarlás. Többet nem is beszéltem vele. Mondta nekem Borbély Rózi, olyan velem egy idős leány volt akkor, s azt mondta:

— Ó, te Lidi, milyen buta vagy, én mindjárt férjhez mennék — azt mondja —, négykézláb mennék, ha engemet kérne valaki.

Mondom, hogy:

— Nem menyek férjhez, mert né, ezt s ezt mondta édesanyám, s én szót fogadok.

Na, ennél a gazdánál két évet nem voltam egészen, mert a testvérem eljött haza, s én mentem a helyébe. De megbántam. Nem szerettem ott az új helyen. Nem voltam ott, csak két hónapig, vagy másfél hónapig. Az asszony erősen ideges volt, hogyha valami nem tetszett neki, hát kiabált, mint a sakál. Úgy kiabált.

Itt nem volt, csak egy gyerek, de öt szoba volt. Azokat is én kellett rendezem. Volt munkám elég. Volt az úriszoba, a gyerekszoba, s megint a hálószoba, az ebédlő, s még volt egy szoba, úgy, hogy volt öt szobám. A konyhával semmi közöm nem volt. Azt a szakácsné kellett rendezze, mert volt külön szakácsné. Na, de én itt nem szerettem, én azt mondtam, hogy:

— Nekem az asszony ne kiabáljon.

Sokszor nem is kapott hibát semmibe sem, mégis kiabált. Egyszer azt mondta Anna, a testvérem.

— Te, meg kell szokni.

— Én nem tudom ezt soha megszokni — válaszoltam a testvéremnek.

Pedig több pénzt ígért, mert ezernégyszáz lejt ígért. De itt nem voltam tovább, csak két hónapot, vagy még annyit sem. Megírtam a testvéremnek, hogy hát:

— Én nem szeretem itt, s én innen elmegyek. Ha akarod, gyere vissza a helyedre.

De ő azt válaszolta, hogy nem jó vissza. Csináljak, amit akarok, de nem jó vissza. Akkor mondtam a nagyságának, hogy:

— Né, legyen szíves, fogadjon elsejével más leányt, mert én elmegyek, megyek haza.

Pedig nem jöttem haza akkor. Egy másik helyre mentem ott Kolozsváron. Ezt a helyet egy másik leány szerezte, ott egyik leány a másikat tette a maga helyébe, vagy keresett gazdát. Segítettük egymást, így volt Kolozsvárt.

Akkor egy zsidó családhoz kerültem, de nagyon jó volt itt. Olyan jó népek voltak, hogy nem törődtek avval, hogy én mit csinállok, én ha kimentem a városba, az sem volt baj, semmi se volt baj. Nagyon jó volt itt. Engem mindenesnek vettek fel. Mindent kellett csináljak: a mosást is kellett végezzen, kellett a főzésnél is dolgozom, kellett takarítsak, mindenhol dolgoztam, ez volt a mindenes.

Szoba itt volt kettő, akkor volt a konyha s a kamra. Itt én nem a konyhában aludtam, hanem volt egy külön szoba, ez volt a lányszoba, a cselédszoba. A cselédszobában egyéb nem volt, az asztal s a mosdó, mellette a kályha s az ágyam. Kellott tüzelni, volt tűz a cselédszobában, mert volt fa elég. Úgy, hogy fáról gondoskodtak.

Gazdámék vallásosak nem voltak. Nagy üzletben dolgoztak, mind a ketten oda jártak, asszonyom is, a gazdám is. Gyerek nem volt, csak egy leány. Az már férjhez ment, csak elvált az urától, úgy, hogy otthon lakott ő is. Ők hárman voltak, a leány is az üzletbe ment, oda járt dolgozni. Nagy játékküzlete volt a gazdának.

Engem reggel otthon hagytak, s ők egy órakor jöttek haza ebédelni. Arra az étel kész kellett legyen. Sohasem felejttem el, egyszer mondta a nagysága, mert nagy libamáját vettek, s mondta a nagysága, hogy a libamáj legyen készen. Minden legyen, de a libamáj szép pirosra süljön meg. Hát én elfelejtettem, a jégszekrényben hagytam a libamáját. Jönnek haza, s azt mondja asszonyom:

— Szép a libamáj?

— Hát — mondom —, szép, mert még ott van a jégszekrényben.

Juj, aztán az úr, mert a nagysága nem szólt semmit se, de az úr úgy az asztalra csapta a levest, hogy a lé kukba (magasba) szökött. Jaj, én kezdtem sírni. Lementem a pincébe, s ott kisírtam magamat. Lejött a kisasszony utánam, s azt mondta:

— Lidi, jöjjön fel, legyen szíves, s ne sírjon, maga a hibás, s vegye bé magába, hogy maga a hibás.

— Hát — mondom —, igaz, de azért nem kellett volna úgy lecsapni azt a levest, hogy kukra menjen.

Aztán nem ebédelt akkor senki se. Senki sem ebédelt.

— Na — azt mondja a nagysága —, vigye ki az ebédet, hordjon ki mindent, s a libamáját süsse meg, hogy legyen holnap ebéd.

Úgy sírtam, hogy azt mondtam:

— Én többet soha ilyesmit nem csinállok.

Itt a gazdámék ezernégyszáz lejt fizettek. Egy évet voltam náluk, igen, annyit voltam. A pénzt is anyámnak adtam. Valamelyik leány ha jött haza, vagy a testvérem, hát azok hozták haza a pénzt. Akkor ott volt Elek is Kolozsvárt, a testvérem, s ott volt Mihály, ott volt Anna, úgy, hogy a testvérek közül hol négyen, hol ötön, de ott voltunk. Én ruhát vettem magamnak, a többi maradék pénz hazajött. Mert azt mondta anyám, hogy ő sző, s mindent elrendez nekünk.

Akkor innen, ettől a gazdától hazajöttem. De itthon csak a nyári hónapokban voltam, mert Temesvárra mentem ezután. Ősszel mentem el. A barátnőkkel mentem. Másképp én nem féltem menni, csak hogy nem tudtam az utat arrafelé, még nem voltam arra. S így a barátnőkkel elmentem. A helyet itt is szerezte az egyik leány. Itt jó helyre kerültem, mert csak asszonyom volt s a gazdám, nem volt senki más. A gazdát nem tudom, igazán nem tudom, hogy hol dolgozott, a nagysága pedig sehová sem járt. Mindig otthon volt. Az ura reggel úgy elment, hogy csak ebédre került haza. Megebédelt, s akkor megint ment el, csak estére jött haza. Ott, azon a helyen, ahova kerültem, azelőtt egy leány három évig lakott. De észrevette asszonyom, hogy hát az úr kedveli a leányt. Ruhát vett neki. S ezt megtudta a nagysága. Hát este legtöbbször mentünk, hogy nézzük meg, az úr hol jár. Hát a kávéházban kaptuk meg a legtöbbször. A kávéházban. A leányt aztán a nagysága elküldte. Elküldte végleg. Azt mondta asszonyom, hogy:

— Nekem olyan leány nem kell, aki az úrral paktál.

Itt a teendőm az volt, hogy volt két szoba, s abban takarítottam, s volt a konyha, egyéb nem volt semmi. A főzést ő rendezte, a nagysága. Én segítettem neki. A bevásárlást, azt együtt végeztük. Mindig ketten mentünk a nagyságával, mentünk a piacra. Gazdám, ő nem avatkozott ebbe belé sohase. Még utána sokszor elmondta asszonyom, hogy ő eltúrte volna azt is, hogy a gazdám kikezdett a cselédleánnyal, de hogy ruhákat vett neki, azt már nem tudta eltúrni.

Itt a fizetésem szintén ezernégyszáz lej volt. De kimenőm már csak vasárnap volt, akkor mehettem, hét óráig engedtek. A vasárnap délutánokat ott Temesvárt Jankuciné nál a pincében töltöttük. Ott voltunk sokan kibédiek, ez a Jankuciné

kibédi asszony volt, s azért mentünk hozzá. Ott töltöttük el a vasárnapokat, mert ott mindent lehetett csinálni, abban a pincelakásban még táncoltunk is. Már mondták is, hogy a pincelakás a kibédieké. Még egyszer-egyszer a fiúk is eljöttek, ugye, szórakoztunk ott. De inkább leányok voltunk ott.

Ennél a gazdánál is voltam elég sokat, de ejsze (talán) két évet nem voltam. Hazajöttem, s itthon megint ott volt a sok dolog. Kapáltunk, arattunk, mert legtöbbször tavasszal jöttem haza, s ősön mentem vissza. De mindig más gazdához mentem.

Ahogy hazajöttem Temesvárról, hát nem sok időre férjhez mentem. Együtt jöttünk haza az urammal, mert akkor ő is ott volt Temesváron. Már ismertük egymást. Ahogy hazakerültünk, hát összeálltunk. Az életet úgy kezdtük, hogy semmiből éltünk. Egy kicsi föld, az volt, s gazdálkodni kezdtünk. De megszületett Vilma, a leányunk, s én már mentem vissza Temesvárra, mert többen is mondták, s a testvérem is mondta, hogy:

— Úgy jobban kikerültök a bajból, ha te is eljössz Temesvárra.

Mert akkor már ezerhétszáz lejt fizettek a leányoknak. Itthon baj volt, hát megvettük a Sófalvi-féle jószágot, megvettük harmincezer lejért. Akkor építettünk. Hát nekünk bajunk volt elég, kellett a pénz. Így mentem vissza Temesvárra. Megint szolgálni mentem. Nagyon jó helyem volt. Mehalába laktam, nem éppen a város között, úgy hívták azt a helyet, hogy Mehala. Asszonyoméknak üzletük volt, jól ruházkodtak, de még engem is ruháztak. Mikor el akartam jönni, akkor azt ígérte asszonyom, hogy egy rend ruhát kapok, csak maradjak vissza. Itt egy évig voltam. Gyűjtöttem egy kicsi pénzt. Gyűjtöttem s küldtem haza. Jó volt a fizetésem, mert ugye, mindenes voltam. Két fiú volt a családban, de már nagy fiúk voltak. Ezeket már nem kellett rendezni. S volt egy nagy leány még, ő haza volt költözve valahonnan.

Szobájuk nem volt sok, csak két szobájuk volt s a konyha. Én a konyhában háltam. A konyhában éppen úgy tüzeltünk, mint benn, télen. Itt szerettem s jól voltam, csak a leánykámat sokat sirattam. Úgy, hogy ha tésztát sütöttem, mert itt főztem is, hát én adtam volna tésztát a leánykámnak, hogy egyék. De volt, amikor meggyűjtöttem a tésztákat, s mikor valaki jött haza Kibédre, akkor mindig küldtem valamit a leánykának. Na, de ő is küldött nekem cseresznyét, a férjem. Innen Kibédről. Hát ott a városban nyüves cseresznye volt, az a temesvári. Akkora szem cseresznyék voltak, mint egy-egy dió, szép, nagy szemű cseresznyék, de nyű volt benne, mindegyikben. S mikor kezdték enni a kibédi cseresznyét, hát mondta a kisasszony, mondta a nagyságának:

— Te anyjuk, hallottad-e, hogy Kibédről kitoloncolták a kukacokat?

Kacagott az asszonyom. Kérdezte tőlem:

— Lidi, ez igaz-e?

Hát mondom:

— Tessék megnézni, kóstolja meg ezt a cseresznyét.

Hólyagos cseresznye volt. Azokban egy nyű sem volt. Mondta megint a kisasszony:

— Látod, anyjuk — azt mondja —, egyben sincsen kukac, már vagy tíz szemet kiputtyintottam, s egyben sincs nyű.

Mondom:

— Nincs is nálunk nyüves cseresznye. Csak a vén cseresznyében van, már abban, amelyik később érik.

Kacagtak.

Kimenőm itt csak vasárnap volt. Örökké főztünk, ugye, a főzést, azt asszonyommal csináltuk. Sokat tanultam ettől is. A főzéseket mind ott tanultam meg a szolgálásban. A vikszelést is. S a tésztaütéseket, azokat is mind ott tanultam meg. A tésztákat, azokat nagyon szerettek, amiket sütöttem. Ott mindig állandó tészta kellett legyen, hogy a gyermekek egyenek. Ott megtanultam mindent, mindent tudtam, most már mindjárt nem tudok semmit. Ugye, a nyolcvanhatódik évemben vagyok, amit tudtam, azt is elfelejtettem. Minden felejtve van. Ó, pedig mennyi sok minden jó dolgot csináltam, hát a tészták nekem írva is voltak, egész füzetem volt, s tele volt a sokféle tészta receptekkel.

Cselédkönyvem is volt abban az időben, éppen az a baj, hogy csak volt. Még most is mondja a férjem:

— Te — azt mondja —, tíz évig szolgáltál, még többet is, s nincs cselédkönyved.

Ugye, akkor nem törődtem a cselédkönyvvel. S aki meg törődött véle, az kap egy kicsi nyugdíjat. A testvérem, Anna, ő még többet szolgált, mint én, s neki sincs cselédkönyve. Pedig cselédkönyv volt, mert anélkül nem lehetett meg egy cselédleány. Abba belé volt írva, hogy a lány, az mindenes volt-e, vagy gyermekleány, vagy szobalány. S belé volt írva, hogy jó magaviseletű, aki pedig nem volt rendes, arról azt írták belé, hogy nem megbízható. Az olyant már meg sem fogadták többet a legtöbb helyen.

Én, mondhatni, rossz helyeken nem voltam, mint ahogy mondják, hogy aj, ezelőtt így volt s úgy volt. Bizony jó volt. Dolgozni kellett. De itthon is kellett dolgozni, itthon még többet.

A pénzeket, hát mondtam, hogy azokat én hazaküldtem. Édesanyám szótt nekem, szótt a testvéremnek is, annyi felé osztotta a szótttest, ahány felé kellett. Én mindent kaptam tőle. Úgy, hogy a pénzt édesanyám nem vesztegette el. Nem volt olyan anyám, hogy a pénzt elvesztegesse. Pedig még fiatal asszony volt, ugye, hogy édesapám meghalt, hát édesanyámat kérték férjhez. Azt mondta:

— Mit — azt mondja —, hogy az én gyermekemtől valaki sajnálja az ételt? Nem — azt mondja —, inkább soha férfit se lássak.

Dósa Balázsné Orbán Lidia 86 éves

(1988. január 17.)

„Asszonyom a kenyeret spórolta”

Ezelőtt mentek szolgálni, mert ruha kellett s cipő. Nem uralkodtunk a szülőkön, hogy vegyenek ilyen kosztümöt s ilyen ruhát. Ötön voltunk testvérek, ebből csak Anna él s én, a többiek meghaltak. Amit szolgáltunk, abból pénzt kaptunk, s vettünk ruhát magunknak. Előbb kijártam a hét osztályt, tizenhárom éves voltam akkor. Elmentem Szovátára, egy nyáron. Szovátára úgy kerültem, hogy volt ott egy mészáros, az ismerte édesapámat, s annak a mészárosnak kellett egy leány. Őrnek kellett egy leány, mert a mészárszéknél loptak. Olyan leány kellett neki, aki megbízható. Mondta édesapám, mikor egyszer hazajött, hogy mi a helyzet, s én ajánlkoztam, hogy elmenyek. El is vitt a mészáros, ígért egy rend ruhát s egy pár félcipőt. Olyankor mentem oda, hogy már lehetett mezítláb járni. Mezítláb mentem oda, s mikor jöttem el, már cipőben jöttem. Ott voltam ennél a mészárosnál egész nyáron. Meg is kaptam a rend ruhát s a pár cipőt, de akkor egy pár cipő ötszáz lej volt. Hát nem adhatott nekem a gazdám pénzt is, ugye. Ennyit szolgáltam a mészárosnál.

Akkor aztán Szovátáról hazakerültem, édesanyámnak eltörött a karja, s nem tudott dolgozni, én kellett rendezzek mindent. Úgy, hogy akkor itthon voltam egy darabig. Aztán tizenhat éves voltam, azt hiszem, amikor Temesvárra mentem. Akkor a leányok mentek Temesvárra, s így én is elmentem a vonattal. Sárival ketten mentünk, evvel a szomszéd Sárival, né. A szomszédasszonnyal. Az uramnak egy testvére már akkor ott volt Temesváron. S ez a Jula kománém is, ők rendezték el nekem a gazdát, hogy hova kerülök. Hát nagyon jó helyre kerültem, már este hét órakor mindig ettek, együtt a család, úgy, hogy nyolckor már készen voltunk az étkezéssel, s kézimunkáztunk. Jó volt, mondom, csak az asszony, az egy kicsit fukar volt, sajnálta a kenyeret. Nekem olyan étvágyam volt, hogy a nagyságát is meg tudtam volna enni.

Engem mindenesnek vettek fel. Benn is, künn is, ángyómnak is segítettem, ő volt a szakácsné. Piacra elmentem, üzletekbe jártam, ilyen mindenes voltam. De a legtöbbet takarítottam. Jól voltunk, engemet nem is akartak elereszteni a gazdámék. Reggel hatkor keltem, s legelőször ki kellett pucoljam az úrnak a ruháját, a cipőjét, elmenés előtt neki kész kellett legyen mindene.

Itt a családban sokan voltak: volt a fiatal pár, azoknak volt két kislányuk, volt az öregasszony, volt az öregúr, volt a szakácsné. Szoba volt lenn három s egy mellékhelyiség, s fenn emelet volt. A földszinten voltak az öregek. Azokat is én takarítottam, de ángyóm is segített, mikor tudott, amikor érkezett. Ő inkább főzött. Asszonyom nem járt dolgozni, ő zongorázott. Gazdag volt erősen.

Mikor a lakással s a takarítással kész voltam, akkor kint a konyhán segítettem. Megterítettem az asztalt, felszolgáltam. A lapos tányérokat mind felül raktam, a mélyeket tettem alól. Akkor bejöttek a gazdámék, leültek. Nézték a tányérokat, kacagás lett.

— Mit csináltál, Berta?

Én megijedtem. Hát az volt, hogy mind felül voltak a lapos tányérok. Aztán féltem az ajtóktól is. Féltem, hogy reám esnek, mert nagy ajtók voltak a szobák között. Megszoktam aztán azokat is.

Mondom, gazdámék jó népek voltak, fájnok voltak. Csak asszonyom a kenyeret spórolta. Nagyon vékony kicsi kenyeret vágott. Ángyóm úgy ahogy megvolt, ugye, szakácsné volt. De én megettem volna a nagyságát is, úgy kívántam a kenyeret. A sógorom, Lukácsi Sándor, ő a péknél dolgozott, ott lakott. Ő onnan hordta el a kenyeret, vitte a gyárvárosba, a belvárosba, hát ő tudta, hogy nekem alig adnak kenyeret. Hát ahogy ment a szekérrel, nekem dobta bé a kenyeret az ablakon, be a szobába, ahol takarítottam. Hát egyszer, mikor dobta bé azt a hosszúkás, friss veknit, a vénasszonyt találta el. Úgy igazán, így volt. Mégis örök-ké azt írtam haza édesanyáméknak: „Drága jó szüleim, olyan jól vagyok!”

Gazdámék addig nem tudták, hogy én el akarok jönni tőlük, amíg a sógorom oda nem jött. Nem akartak elengedni. Azt kérdezte a nagysága, hogy:

— Mért viszi el ezt a leánykát, Sándor bácsi?

Azt mondta a sógorom:

— Azért, mert nincs elég kenyér, a koszt szűk. Berta állandóan éhes.

A gazdámék elévettek engemet.

— Igaz, igaz biza — mondom —, hát az öreg nagyságát is megdobta a sógorom a veknival. Tisztaság, rend, jó minden, csak egy kicsit a koszt kevés.

Innen akkor eljöttem. Itt a fizetésem, hát mennyi is volt, vagy hétszáz lej körül, nem is emlékszem pontosan, hát ugye, az 1935-ös esztendőben voltunk. Azóta már mennyi idő eltelt. A pénzt összegyűjtöttem, egyszerre négyezer lejt küldtem haza, hogy édesanyám vegyen nekem piros fonalat. Hogy szőjön stafírt (kelengyét).

Na, aztán hogy innen elmentem, hát egy mosónő szerzett nekem egy másik helyet, egy szovátai mosónő. Az is elég jó hely volt, koszt is volt, minden, de csak három napig voltam ott. Három napig csak. Mert a nagyságának délben hazajött az ura, megebédeltek, s feküdtek le. A két kicsi gyermek mindig ki volt téve, hogy ügyeljek rájuk, amíg ők alusznak. De a gyermek a fekete bokszot beledobta a mosogatóvízbe, máskor a poharakkal bajlódott, a hasábfákkal dobálózott, s valami fekete kávékat is összetöltögetett. Mondtam a nagyságának, hogy:

— Né, tessék elvinni a gyermekeket, mert én nem tudok tőlük mosogatni s dolgozni.

Ugye, még ha takarítottam volna, ott elfértek volna azok a gyermekek, de a konyhán ott a sok edény. Azt mondta a nagysága:

— Minden leány, amíg alszunk, kell a gyermekekre ügyeljen.

De én azt mondtam:

— Tessék ide állni, az átalvetőbe a kicsi rongyomat rakjuk belé, mert én ezt a két gyermeket nem bírom rendezni, mindent törnek össze.

Úgy, hogy még aznap, a harmadik nap eljöttem onnan. Akkor odakerültem a táblabíróhoz. Ott éppen volt hely, mert a cselédleányt, aki azelőtt náluk volt, azt elkergették. A cselédszobában a legényt bebújtatta a szekrénybe, s ott a szekrényben megkapták. Rögtön elkergették a legényt is, a leányt is.

Mikor odakerültem, megkérdeztem, hogy hányan vannak? Volt a táblabíró, volt a felesége, a kisasszony zongorázott egész nap, zongoratanárnőnek tanult. Volt még az öreg nagysága s annak egy testvére. Ott is volt összesen kilenc szoba a két helyen. A szobaleánynak mindig segítettem takarítani, amíg kitakarítottuk a szobákat, akkor ő ment haza, s én mentem ki a konyhába murokpucolni, habot verni, mindent csináltunk. A főzést itt az öreg nagysága rendezte s a fiatal.

Én itt a cselédszobában háltam, külön szobám volt, volt egy fűtő (kályha) benn, csinálhattam tüzet. Volt még egy ágy, egy szekrény, egy asztal s a mosdó. Úgy, hogy én külön tüzelhettem is, mikor nem voltam úgy elállva. Mert itt aztán dolog elég volt, hazajött Németországból a doktor úr, az a nagyfiú volt, doktor-nak készült. S jöttek vele a barátok, csináltak nagy zsúrt, szólt a rádió, táncoltak, muzsikás is volt, ugye, fiatalok voltak. A gazdámék lefeküdtek, s én kellett rendezzem a fiatalokat, kellett töltsen nekik a sört. Az egyiknek habosan kellett, a másik a habot nem szerette. Reggel felé már úgy el voltam fáradva, hogy szedtem össze a poharakat, s pakk, lehulltak a cementre. Kihulltak a kezemből. Aztán, mikor keltek el a fiatalok, az előszobában a kabátokat adtam fel nekik. Akkor, mikor elmentek, hát megszámloltam a pénzt, mert éjjel adogatott nekem hol az egyik, hol a másik, adogatott pénzt. Számoltam össze, hát volt ötszáz lej is, még hatszáz lej is, hát ugye, nagy pénz volt ez akkor. Ezt a pénzt is meggyűjtöttem, s édesanyám stafírozott belőle.

Ezeknél a gazdáméknál sokáig voltam, leányként is, menyecskeként is négy és fél évet voltam. Mert közben én hazajöttem, férjhez mentem, de az urammal nem tudtunk értekezni. Főleg anyósommal nem, de a férjem is, anyósom is, azok egyikek voltak. Pedig nagy lakodalommal álltunk össze, de hiába. Akkor visszaírtam asszonyomnak, hogy mi a helyzet, s azt írta asszonyom, hogy amelyik leány nála van, hát avval nincs megelégedve, valamelyik barátnőjénél helyet keres neki, s én menjek a helyébe. Így mentem vissza. Ami pénzt kaptam ezután, hát ugye, nekem a staffrom megvolt, úgy, hogy erre a pénzre még földet is vett édesanyám. Itthon is lett egy kicsi gabonám, a birtokot felébe kiadta édesanyám, a gabonát eladta, ezekből a pénzekből földet is vett.

Temesvárt addig voltam, hogy jött a háború, s édesanyám írta, hogy jöjtek haza. Bombázták a várost, nagy összeviesszaság volt, úgy, hogy én rögtön hazajöttem. Itthon édesanyámmal laktunk, amíg férjhez jöttem Balázshoz, a mostani uramhoz. Vele szomszédosok is voltunk, úgy, hogy régóta ismertük egymást. Összeálltunk, s nyáron mentünk kapálni, aratni a rokonoknak, s ezért a munkáért a birtokunkat megszántották, meghúzták. Aztán vettünk két kicsi borjút, abból lett tulok, s úgy indultunk el.

Réti Balázsné Mátyus Berta 82 éves

(1988. február 21.)

(Folytatjuk)
